

**НОМІНАТИВНИЙ АСПЕКТ ВІДОБРАЖЕННЯ
ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ
КОМУНІКАТИВНИМИ ДІЯМИ ПЕРСОНАЖІВ В УМОВАХ
ДІАЛОГІЧНОЇ ЧИ ПОЛІЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ
(на матеріалі англійського реалістичного роману)**

У статті розглядається варіативність мовних засобів, що маніфестують причинно-наслідкові зв'язки між комунікативними діями персонажів. Особлива увага приділяється функціональному аналізу та визначенню прагматичної спрямованості номінативних одиниць, що експлікують ці взаємовідносини у персонажній комунікації.

Ключові слова: комунікативна дія персонажа, причинно-наслідкові зв'язки, номінація.

Репрезентація комунікативної дії персонажа – складне багатоаспектне явище, але, насамперед, це інтегрований продукт двох позиційних перспектив: персонажа та наратора. Така двоплановість реалізується у художньому тексті прямою мовою персонажа та коментуючою авторською ремаркою, асиметричними компонентами, що несуть різне смислове навантаження, виконують різні змістоутворюючі функції, проте невіддільні один від одного семантично, синтаксично, прагматично, стилістично та композиційно. Такий взаємозв'язок між елементами комунікативної дії не підлягає однозначному аналізу: з одного боку, їм притаманні взаємозалежність та взаємовплив на різних рівнях мови, а з іншого, компонент, що містить персонажне мовлення, часто буває цілком автономним і не залежить від структури та семантичної наповненості авторської ремарки.

Мета статті полягає у дослідженні номінативних засобів, що в межах авторської ремарки позначають причину або наслідок мовлення при репрезентації одиничної комунікативної дії. Зазначена мета передбачає реалізацію завдань щодо визначення функціональної спрямованості, мотивованості, прагматичного потенціалу та змістового навантаження номінативних засобів, що експлікують наявність причинно-наслідкових зв'язків між комунікативними діями персонажів у романі.

Спілкування між персонажами є за своєю сутністю відображенням діалогічної чи полілогічної мовленнєвої ситуації, що реалізується у художньому тексті репрезентацією взаємозв'язаних, взаємообумовлених та взаємозалежних комунікативних дій двох, трьох чи більше персонажів. Така взаємодія характеризується єдністю ознак, властивих тій чи іншій мовленнєвій ситуації в англійському романі: спільні локальні та темпоральні умови, логічна послідовність персонажних висловлень, кожне з яких належить конкретному суб'єкту та звернене до певного адресата. Коли, за словами Н. І. Формановської, „ускладнюються взаємодії інтенцій / ілюкцій, емоцій та оцінок, ... при яких виникають питання адекватних реакцій в рішеннях ...” [6, с. 213]. Тісна всебічна взаємодія, взаємообумовленість та смислова єдність комунікативних дій персонажів в умовах діалогу (полілогу) дають можли-

вість виявити безпосередній зв'язок між комунікативним наміром мовця та результатом його мовотворення. Одна комунікативна дія стає стимулом для наступної, і між ними встановлюються *причинно-наслідкові відносини*, проблема яких на рівні персонажного мовлення (персонажних реплік) розглядається у дослідженнях діалогічних дискурсів багатьма науковцями, серед яких Х. Гайснер, Г. Бубнова, І. Сусов, С. Арістова та ін. Широкої популярності набула в діалогознавстві класифікація, запропонована А. К. Соловйовою. Типи діалогів виділяються з урахуванням специфіки психологічної взаємодії партнерів, співвідношення логічного та експресивного моментів: діалог-суперечка; діалог – конфіденційне з'ясування; діалог – емоційний конфлікт; діалог-унісон [5, с. 104]. Н. Д. Арутюнова класифікує типи діалогічних дискурсів з точки зору комунікативно-цільової спрямованості: 1) інформативний діалог (make-know discourse); 2) прескриптивний діалог (make-do discourse); 3) обмін думками з метою прийняття рішення та виявлення істини (make-believe discourse); 4) діалог, спрямований на встановлення та регулювання міжособистісних відносин (interpersonal-relations discourse); 5) довільні мовленнєві жанри (fatic discourse): а) емоційний, б) артистичний, в) інтелектуальний [4, с. 52-53]. Важливим чинником при з'ясуванні причинно-наслідкових відносин у міжперсонажному спілкуванні у художньому тексті, постає питання про, так звані, *першу* та *другу* репліки. Виділяють направляючий та підрядний типи мовлення [7]; [8]. До керуючих мовних актів Н. Фоушен відносить 1) питання; 2) вимагання відповіді; 3) наказ; 4) пропозиція зробити повідомлення. Від ініціюючої репліки персонажа залежить природа репліки-відповіді чи репліки-реакції адресата, чиє мовлення стимулювало та зумовило в плані змісту висловлення адресанта. Варто зазначити, що не всі репліки, що провокують наступну вважають ініціальними. У таких випадках мове йде про репліки-депутати, які або підтримують зміст діалогу (полілогу), або модифікують його [3, с. 661].

Ініціюючі репліки спричиняють репліки-відповіді та репліки-реакції, в яких актуалізується семантика згоди, заперечення, допущення, викриття або обвинувачення, спростування, оправдовування, відмови. Другі репліки є суттєвими не тільки як факт-наслідок попередньої комунікації, а сприяють розвитку логічних, змістових, семантико-синтаксичних зв'язків у художньому тексті.

Англійський класичний роман відображає діалогічність (полілогічність) персонажного спілкування дещо у своєрідній манері. Багатоаспектність комунікації, представлені сюжетними ланцюгами комунікативних дій, маніфестується в основному у коментуючій авторській ремарці, семантика якої через призму об'єктивної дійсності та авторської модальності дає можливості для деталізованого інформативно-пояснювального зображення з метою коректної інтерпретації фіктивних ситуацій мовлення. Специфікою авторської ремарки є її можливості для мовного відображення взаємообумовлених фактів причин мовлення та його наслідків, (напр. досягнення комунікативної мети) тієї чи іншої комунікативної дії. У довільній нефіксованій, вигідній для інтерпретації позиції, експліцитно чи імпліцитно вербалізуються маркери причин та наслідку мовлення персонажа, саме тієї комунікативної дії, якій належить той чи інший авторський коментар.

"You have done much good," I said; for she was noted for her liberal almsgiving. (Ch. Brontë). Номінація на позначення „ретроспективних” актовічних характеристик адресата мовлення *„for her liberal almsgiving”* вказує на причину цієї комунікативної дії, інтенцією якої є похвала.

"Another book!" repeated Kate, finding that a pause was left for somebody to say something. (Dickens Ch.). Вербалізований маркер причини *„finding that a pause was left for somebody to say something”* мотивує номінацію мовленнєвої дії *„repeated”* та зміст персонажного мовлення, представленого дублікатом репліки персонажа-суб'єкта попередньої комунікативної дії.

"Post it, post it," Everard said, on her consulting him, with the letter in her hand. "Let the fellow stand his luck." (G. Meredith). Ця комунікативна дія спровокована проханням адресата мовлення, вираженого герундіальним комплексом з'ясувального змісту – *„on her consulting him”*.

"Please propose something to be done," said Nevil, depressed by the recommendation of that attitude. (G. Meredith). Яскравий приклад, так званого явища „другої репліки”, відображено у вербальному та невербальному компоненті цієї комунікативної дії. Номінативний комплекс *„depressed by the recommendation of that attitude”* виконує не лише характеризуючу функцію психологічного стану суб'єкта мовлення, викликаного попередньою комунікативною дією, а й вказує на причину та пояснює зміст даного персонажного мовлення.

Ripton read his error in the sternly painful expression of his father's face, and corrected himself. "Gavelkind, sir." (G. Meredith). Характеристика мімічних, візуальних та фізіогномічних особливостей стала мотивом для метонімічної номінації адресата мовлення, а причина мовленнєвої дії криється в реакції суб'єкта мовлення на невербальну поведінку свого співрозмовника. Релятивні, як дані, та інтерперсональні відносини, що склалися між учасниками спілкування, є другорядним причинним фактором цієї комунікативної дії.

"She gave you a cigarette, and you smoked it; ha!" said Barto Rizzo, who appeared to see something to weigh even in that small fact. "The English lady gave you the cigarette?" (G. Meredith). Причиною даної комунікативної дії стає екстралінгвістичний фактор, соціокультурні непорозуміння між персонажами. Суб'єкт мовлення вбачає невідповідність етичних норм, прийнятих в англійському суспільстві того часу, до типу поведінки та змісту мовлення адресата.

Наступний композиційний фрагмент складається з двох взаємопов'язаних персонажних мовлень, що належать різним учасникам даної комунікативної дії, що міняються ролями згідно „ігрового принципу мовлення” [2, с. 62]

"So are you," said Barto, and eyed her in a way that made her ask, "Now, what's for me to do?" (G. Meredith). Зміст прямої мови та невербальна поведінка суб'єкта спричинила реакцію-відповідь, що вербалізувалася у персонажному мовленні адресата. Номінація *„and eyed her in a way that made her ask”* підтверджує наявний причинно-наслідковий зв'язок між репліками у даному прикладі. Особливе змістове навантаження бере на себе інфінітивна конструкція *„made her ask”*.

Репрезентації комунікативних дій в англійському романі часто містять інформацію про успішність/неуспішність суб'єкта мовлення в аспекті його комунікатив-

ного впливу на адресата. Авторська ремарка маніфестує такий момент у випадках особливої смислової необхідності або з суто авторських суб'єктивних причин, коли номінація одного аспекту відображення комунікативної дії виконує характеризуючу чи пояснювальну функцію щодо іншого. Наприклад, репрезентація наступної комунікативної дії вербалізує факт персонажного мовлення засобом складної номінації „*a word in a murmur from Mr. Culbrett, "Don't frighten the women,"*”, що виконує синтаксичну роль підмета, який в ансамблі з присудком „*satisfied him*” буквально вказують на ефективність висловлення в плані комунікативного впливу. *A word in a murmur from Mr. Culbrett, "Don't frighten the women," satisfied him, though why it should he could not have imagined.* (G. Meredith). Проте наступний фрагмент авторської ремарки дає коментар, що докорінно змінює інтерпретацію даної комунікативної дії: сполучник „*though*”, що вводить номінативний комплекс на позначення ментальної дії адресата, акцентує увагу на неоднозначність та незапланованість наслідків персонажного мовлення.

Renee said to her presently: 'He saved my brother's life'; the apropos being as little perceptible as before. (G. Meredith). Номінація в авторській ремарці „*the apropos being as little perceptible as before*” вказує на те, що суб'єкту мовлення не вдається досягти своєї комунікативної мети вже не вперше у даній ситуації персонажного спілкування.

"Your way lies there, sir," said Ralph, in a suppressed voice, that some devil might have owned with pride. (Dickens Ch.) Особливістю номінацій на позначення голосу суб'єкта мовлення є трансформація функціональної спрямованості та інтерпретативної значущості останніх. Характеризуюча номінація „*in a suppressed voice*” вказує не лише на ситуативні вокальні характеристики, а й на перманентні якості мовця: власник такого голосу має відповідну рису характеру. Образною номінацією „*that some devil might have owned with pride*” даються квантитативно-кваліфікативні оцінки даної якості і переводять зміст авторської ремарки з інтендовано-вказівної на ту, що свідчить про досягнення мовцем своєї комунікативної мети.

"What! Are you going, lad? Well, good-night: you'll find the door." And he sat still in front of the fire, while I left the room and the house (Ch. Brontë). Персонажне мовлення, виражене непрямым комунікативним актом, досягло своєї прагматичної мети в діях адресата цієї комунікативної дії: „*I left the room and the house*”.

Причинно-наслідкові зв'язки між комунікативними діями персонажів в межах певної ситуації спілкування забезпечують змістову та логічну єдність згідно з принципами міжособистісної комунікації в умовах діалогу чи полілогу. В площині персонажного мовлення взаємозалежність, взаємообумовленість, взаємодія між репліками підпорядкована правилам функціонування так званих першої та другої реплік, де ініціююча репліка стимулює, спричинює, зумовлює репліку-реакцію чи репліку-відповідь. В авторському плані вираження логічні зв'язки причинності та наслідковості вербалізуються спеціальними маркерами, різноплановими номінаціями, різними за своєю природою, семантичним змістом, функціональною спрямованістю та прагматичним навантаженням. Емотивні та оцінні номінації на позначення певних аспектів персонажної комунікації з суб'єктивно-авторських позицій набувають об'єктивного змісту і сприяють адекватному розумінню та коректній інтерпретації

логічних, текстових взаємозв'язків між комунікативними діями персонажів в плані причинно-наслідкових відношень.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Языковая номинация (Виды наименований) / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – С. 304–357.
2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 356–367.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896с.
4. Арутюнова Н. Д. Язык цели / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка : Модели действия. – М., 1992.
5. Соловьева А. К. О некоторых общих вопросах диалога / А. К. Соловьева // Вопросы языкознания. – 1965. – №6.
6. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения: Учеб. пособ. / Н. И. Формановская. – М. : Ин-т рус.яз. им. А. С. Пушкина, 1998. – 291 с.
7. Fotion N. Master speech acts / Fotion N. // The Philosophical Quarterly. 1971. July.
8. Fotion N. Speech activity and language use / Fotion N. // XII International Congress of Linguistics / Working group of speech acts. 1977.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Brontë Ch. Vilete. – Moscow : Foreign Language Publising House, 1967. – 324 p.
2. Brontë Ch. Vilete. – Moscow : Foreign Language Publising House, 1967. – 324 p.
3. Dickens Ch. The life and adventures of Nicolas Nickleby. – London : David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 718 p.
4. Meredith G. Beauchamps' career. – The Pennsylvania State University, 2003. – 491 p.
5. Meredith G. The Ordeal of Richard Feverel. – Moscow : Foreign Language Publising House, 1962. – 483 p.
6. Meredith G. Vittoria. – The Pennsylvania State University, 2003. – 496 p.
7. Thackeray W. M. The History of Pendennis. – New York : Cambridge University Press, 1982. – 807 p.

Povshedna I. V. Nominative aspect of reflection of cause and effect relations between communicative actions of personages within dialogue or polylogue in English realistic novels

The article elucidates the problems of linguistic units used for manifestation of relations of cause and effect between the communicative actions of personages. A special attention is drawn to functional analysis of nominative means for denotation of these relations in personages' communication.

Keywords: communicative action character, causal relationships, nomination.

Повишедная И. В. Номинативный аспект отображения причинно-следственных связей между коммуникативными действиями персонажей в условиях диалогической или полилогической ситуации (на материале английского реалистического романа)

В статье рассматривается вариативность языковых средств, манифестирующих причинно-следственные связи между коммуникативными действиями персонажей. Особое внимание акцентируется на функциональном анализе и прагматической направленности номинаций, фиксирующих эти взаимоотношения внутри персонажной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативное действие персонажа, причинно-следственные связи, номинация.